

ԵՐՈՒԱՆԴԻ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆ

(1872-1948)

Նոր սուգ մը եկաւ Հարուածել Փասթօրեան Հաստատութիւնը՝ յանձին մեր պաշտօնակից Մանուէլեանին, որ այդ Տան ամենէն յարգուած աշխատաւորներէն մին էր։ Անոր կորուստը շատ կեփծալի կերպով զգալի պիտի ըլլայ մեր Ընկերութեան (1) համար, որուն Մանուէլեան (որ մեր ընտրական յանձնաժողովին մաս կը կազմէր) ամենէն գործունեայ անդամներէն մին էր։

Ազգութեամբ Հայ, Երուանդ Մանուէլեան ծնած էր Կ. Պոլսոյ մէջ 1872 յուլիս 29ին, իր ուսումը առած էր այդ քաղաքին Հայ Ազգային կեդրոնական Վարժարանին մէջ, յետոյ Փարիզի բժշկական Համալսարանին մէջ, որուն արցանալէն արժանացաւ 1900ին։ 1902ին մտաւ Փասթօրեան Հաստատութեան մէջ, եւ այլ եւս մինչեւ իր մահը չգտուեցաւ անկից, անոր ի սպաս դնելով անընդհատօրէն՝ այդ քառասունը եւ վեց տարիներու ընթացքին՝ յամառ եւ արգասանդ դատանք մը։

Աշակերտ Մաթիաս Տիւվայ եւ Պոխո ուսուցչապետներուն, որոնց օգնականը եղած էր, Մանուէլեան ի ծնէ Հիւսուածարան մըն էր, Ղլային գրութեան նուրբ շինուածքին (քրիստոսի փն) ուսումնասիրութիւնը իրեն մասնագիտութեան դարձուցած։ Յայտնի է թէ յայպիսի մասնագիտութիւն մը ի՞նչ թեքնիքական կատարելութիւն կը պահանջէ։ Մանուէլեան Ղլային գրութեան ուսումնասիրութեան մեթոտները խորապէս սորված էր, կատարելագործած էր զանոնք, նոր մեթոտներ հնարած էր. այդպէսով այդ մարդին մէջ ձեռք ձգած էր թեքնիքական անբաղդատելի ճարտարութիւն մը, որ իր աշխատութեանց փոքրատոյնի իսկ կատարական անհասարակի արժէք էր կը շնորհէ։ Ձգային գրութեան գոտոյ բլթարանութեան (սփթօթի բիւր) վերաբերեալ իր հրատարակութիւններէն, յիշատակէնք իր յուշագրիները տեսողական ջիղին ծագման, սրտի

լղահիւսակին (ը բլէֆսիւս ֆարտիսֆ) եւ մայր երակի Ղլաւորման վրայ (իմեկրվասիօն տը լ'ատթը) նոր նկատողութիւններով կուրծքի փողացաւին (տմօն տը փաւաքիմ) ախտածնութեան մասին, գործարաններուն մէջ Ղլային կեդրոններ զըսնուելուն վրայ։

Փասթօրեան Հաստատութիւնը մտնելէն յետոյ, Մանուէլեան մասնաւորապէս կոչուած էր խորացնելու համար ուսումնասիրութիւնը ջիղերուն վրայ հաստատուող ժահրով (ա վիբիւս մեօքթօփ) հիւանդութեանց, զլիւսաւորապէս կատարութեան, որուն պիտի յատկացնէր իր գործունէութեան մէկ մեծ մասը։ Յայտնի է որ կատարութեան ժահր (ը վիբիւս րապիֆ), ինչպէս Ղլային գրութեան վրայ հաստատուող միւս ժահրերը, մասնաւորապէս տեղաւորուած է Ղլային կեդրոններուն մէջ, ուղիղ, կոճեղ (պիւլպ), ողնաձուծ, բայց շատ մը փորձաքններ (վիսեր) եւ ծորումներ (սէքրետիօն), ի միջի այլոց լորձնաղէճները եւ լորձունքը, նոյնքան ժահրալից կը յայտնուին։ Մանուէլեան ապացուցուց թէ այդ ժահրայնութիւնը այդ գեղձերուն սեպհական հիւսուածին ար գրութիւնը չէ, այլ մակարոյծներով լցուած Ղլային բլթիւններուն, զոր յաղնեցաւ որոշ ցոյց առաւ։ Ժահրալից Ղլային բլթիւնի ներքինեկալ կը գտնուին նաեւ լիզուին հիւսուածին մէջ, մակերեսէն բանի մը հաղարերորդ հաղարամէթր վար։ Ատով կը մեկնուի դէրաւ թէ կատարութիւնը խածուածքով կը փոխանցուի։ Այս գիւտերը Մանուէլեանը անաշխարհեցի ուսումնասիրելու միեւնոյն մեքենականութեամբ փոխանցուող ուրիշ հիւանդութիւն մը, ստառիւն, պարուրամանրէական ախտ (սփիթօքթօք) զոր մարդ կը տանաւ մուկին խածուածքէն։ Այստեղ, լորձունքը չի պարունակեր հիւանդութիւնը փոխանցող պարուրամանրէն։ Ինչպէս ուրեմն խածուածքը կարող կ'ըլլայ զայն մարդուն փո-

խանցել: Մանուէլեան ցոյց տուաւ թէ տոտֆիւրին ինչպէս եւ կատաղութեան մէջ, մակարոյժը լեզուին մէջ է որ կը դռնուի, ոչ անշուշտ ջղային ըլլելներուն ծոցը, այլ մկանային եւ շարակցական ներաղշներուն գծին վրայ: Այդ ներաղշներուն մէջ, կան որ կը հասնին լեզուին մակերեսին քանի մը հազարերորդ հազամէթը վար: Կը հասնուի թէ խածուածքի բոլակին, խնաթաղանթին (միւսքոյ) մէկ ամենաթեթեւ ճաթառուքին շնորհիւ, մակարոյժը գոհին հիւսուածքներուն՝ մէջ կարենայ պատուատուիլ:

Մանուէլեան կատարեց նաեւ խորաթափանց ուսումնասիրութիւն մը նեկոտի մարմիններու, որոնք կատաղութեան ներաղջային ներփակումներ են: Ծնորհիւ այդ կատարելագործումներուն զոր բերաւ Մաննի մեթոտին, երեսն հանեց՝ կատաղութենէ բռնուած ջղային ըլլելներուն մէջ՝ շատ աւելի մանր մարմնիկներ, որոնք գոյութիւն չունին առողջ մարդոց զով եւ զոր ինք կը նկատէ կատաղութեան մակարոյժները: Նեկոտի մարմնիկները արդիւնքն են ուրեմն՝ ըստ իրեն՝ այդ Ֆակարոյժներու շարակցումին եւ ատոր հետեւող աշխատութեան:

Սեֆիւրի ինչորոշ մէջ ալ, Մանուէլեան բերաւ ծանոթութիւններ բոլորովին նոր, տեսական ու գործնական մեծ կարեւորութիւն ունեցող: Իր ջղաբանական հետախուզութիւններովը արծաթով ներկումի (էմբրեքնետաիօն ա լ'արծաթ) զանազան ձևերու գոյնաւորեալ դարձած, ինքը մասնաւորապէս ատակ էր երեսն հանելու Փրանկախոյին պարուրամանրէն՝ նոյն իսկ իր ամենէն անճանաչելի ձևերուն առկ: Ան հաստատեց անոր ներկայութիւնը՝ մեծ աուստութեամբ՝ ժառանգականօրէն Փրանկախոսուր սաղմին պորտալարին (Forpnoth oմպիլիէալ) մէջ: Հաստատուած որ գործնական մեծ շահեկանութիւն ունի, որովհետեւ ինչորոշ խոցերու (լէզիօն) վրայ է որոնք երեւութապէս փակ են, բայց իրապէս բաց, որով մակարոյժները առողջ հիւսուածքներուն (քիւպի) մէջ կը սողոսկին ու կը ցարգանան եւ անոնց արտաքին մակերեսին կը հասնին: Յայտնի է թէ ո՛րքան բժիշկներ, վիրաբոյժներ, մանկաբարձներ ու դայակներ իրենց պատմոյնի բերմամբ կը վարակուին, այդ փակ կարծուած Փրանկախոյին խոցերուն պատճառով որոնք սխալմամբ անփո-

խանցիկ կարծուած են: Ուրիշ կարեւոր գիւտ մը Փրանկախոսարանութեան մէջ, գիւտն է պարուրամանրէանէն հատիկին (լիքմիւլ), շատ մանր տարր մը, որ թելիկ մը ունի եւ որ արտաղբութիւնն է բնականօրէն ձեւ ունեցող պարուրամանրէին որուն արշաւատուութեան ձեւերէն մին կը 'եերկայացնէ' իր խոտորակային բաժանումով բազմապատկումին ջով: Պարուրամանրէանին հատիկը, արդարեւ, աճումով կը կերպարանափոխուի տարբերու որոնք մէկ կամ երկու պարոյրի գիծեր կը ներկայացնեն, ու վերջի վերջոյ տիպական պարուրամանրէի: Պ. Սեւիչն անմատչեալ հաստատումներ ըրած է բերնի խոռոչին պարուրամանրէներուն մասին:

Անկարելի է՝ հակիրճ ծանօթագրութեան մը մէջ՝ տալ քիչ շատ լրակատար տեսութիւն մը այնպիսի մեծատարած գործի մը ինչպիսին է Մանուէլեանի: Մատնանիշ ընենք՝ ի միջի այլոց՝ իր հետախուզութիւնները ճերմակ գնդիկներէն (ֆալկոնիօք) քանդուած ջղային ըլլելներուն վրայ, մայր-երակի ունեցքին (աթէրսալ աթրիքի) վրայ, քնեակէն Փրանկախոյին տորմումի (անէվիքիզ) վրայ, մարդկային կարկամախոյին (քէրմոս) բլլարանութեան (սիքոյօյօն) վրայ: Այդ գործը՝ այնքան արագ եւ այնքան աշխատանքալից կը պարտադրէ իր անթելի ճշգրտասիրութեամբ, այն ուղղամտութեամբ որով ղեկավարուած է, այն նոր հետախուզութիւնները կը բանայ՝ կենսաբանական եւ բժշկական գիտութեանց մէջ: Այդ գործը անոնց մէջ է որոնց համար կարելի է պնդել թէ մշտականօրէն պիտի մնան: Մանուէլեան զայն կատարած է խանդավառութեամբ: Երբեմն պէտք կը զգար շունչ անհելու՝ իր բարեկամներուն զաղտնայնացներով իր դեռ անտիպ մնացած գիտմանը, իր ապագայ ծրագրերները, իր զաղափարները որոնք միշտ խորապէս ինքնատիպ էին: Ատիկա կ'ընէր հարաւորներու յատուի լեզուանիութեամբ մը որ իր խոսքերուն կուտար համ մը զոր ինքը միայն ունէր: Երբեմն ալ բարկաճայթ պարսաւաճառեր կ'արձակէր անոնց դէմ որոնք գիտական հետախուզութեան վրայ ունէին ըմբռնում մը որ նուազ բարձր էր քան իրենը: Բայց միշտ խօսքը կը վերջացներ լաւատես նօթի մը վրայ: Կարելի է ըսել թէ պատնէշին վրայ մեռաւ, առանց յոգ-

նութիւն զգուշ... մինչեւ իր վերջին օրն աշխատե-
լով: Իր հանգստեան կոչուիլը, որ տեղի ունեցաւ
1941ին, իրեն համար ուրիշ բան չէր եղած բայց
եթէ ձեռակերպութիւն մը, որ դժնդակօրէն
ստուարացուցած էր իր նիւթական կեանքին
դժուարութիւնները, առանց սակայն ոեւէ չա-
փով իր արտադրական գործունէութիւնը պակ-
սեցնելու:

Ինչպէս շատ մը ձեւարաններ (մօրֆօլօմիք)
որոնք բնութեան հրաշալիքներուն խորաթափանց
հայեցողութեան մը սովորութիւնը ունին, Մա-
նուէլեան արուեստագէտի եւ բանաստեղծի հոգի
մը ունէր: Կ'արտայայտէր զայն յօժարակամ՝
բարձր ներշնչմամբ քերթուածներու մէջ զոր
վերջերս միայն համախմբեց ան հաւաքածոյի մը
մէջ որ քիչ օրէն լոյս կը տեսնէ (1): Այդ բանաս-

տեղծութեանց մէկ քանին իրեն թելադրած էին
իր որդեգրած հայրենիքին՝ Ֆրանսայի՝ աղէտնե-
րը եւ այն անդրդուելի հաւատքը զոր ունէր մեր
երկրին յարութեան վրայ: Աւա՛ղ, հրճուանքն
ունեցած պիտի չըլլայ հրապարակ ելած տեսնե-
լու այդ հատորը որուն հրատարակութիւնը իր
սրտին մօտիկ էր:

Այդպէս է ահա այն մեծարժէք պաշտօնակի-
ցը, մեր շատերուն սիրելի բարեկամը, զոր քիչ օր
առաջ կորսնցուցինք: Իր ստեղծագործ ոգիով,
իր մեթոտներուն դերանշնչութեամբ, իւր գիտա-
կան բարձր ուղղամտութեամբ, իր երիտասար-
դական աւելնով եւ իր հայրենասիրական հա-
ւատքով ան պէտք է որ մեզի ամենուս համար
մտատիպար մը մնայ. իր անհետացումը պիտի
թողու մեր մէջ մեծ պարսպ մը, բայց ան կենդա-
նի պիտի մնայ մեր սիրտերուն մէջ:

(1) Այդ հատորը լոյս տեսաւ հոկտ. ամսուն:

Ժ. ՄԱԿՈՒ

